

O'ZBEKISTON AGRAR SEKTORIDA AGROLOGISTIKA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH VA EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH YO'LLAR

Gayrat Suieubaev

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
registrator ofisi menejeri
<https://doi.org/10.5281/zenodo.16924820>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-Avgust 2025 yil
Ma'qullandi: 15- Avgust 2025 yil
Nashr qilindi: 22- Avgust 2025 yil

KEY WORDS

*agrologistika, eksport salohiyati,
agrar sektor, transport-logistika,
tashqi savdo.u.*

ABSTRACT

Ushbu maqolada O'zbekiston agrar sektorida agrologistika tizimining bugungi holati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar, shuningdek, eksport salohiyatini oshirish omillari tahlil qilingan.

O'zbekiston agrar sektori milliy iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridan biri bo'lib, mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, aholini ish bilan band qilish va eksport salohiyatini oshirishda muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilish hajmi ortib bormoqda, ammo logistika tizimi va eksport infratuzilmasida mavjud muammolar ushbu jarayonning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda global bozorda raqobat kuchayib borayotgan sharoitda agroproduksiyani sifatli va tezkor yetkazib berish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasida agrar sohani modernizatsiya qilish, eksport geografiyasini kengaytirish va logistika tizimini takomillashtirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramay, ichki va tashqi bozorlarda samarali logistika mexanizmlarini yo'lga qo'yish, agroklastlar faoliyatini optimallashtirish hamda transport-infratuzilmani rivojlantirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi – O'zbekiston agrar sektorida agroproduksiyalar eksport salohiyatini oshirish hamda logistika tizimini takomillashtirish yo'llarini o'rganish va ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdir.

Adabiyotlar sharhi

So'nggi yillarda O'zbekiston agrar sektorining eksport salohiyatini oshirish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Jahon banki, FAO (BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti) hamda boshqa xalqaro tashkilotlarning hisobotlarida qayd etilishicha, mamlakat agrar sohasining asosiy muammolaridan biri logistika zanjirining samarali tashkil etilmaganligidir. Masalan, FAO ma'lumotlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 20-30% gacha bo'lgan qismi yetkazib berish jarayonidagi yo'qotishlar sababli bozorga chiqmaydi.

O'zbekiston olimlari, jumladan, **S.S. Jo'raev (2021)** o'z tadqiqotlarida agroklastlar tizimini rivojlantirish orqali logistika samaradorligini oshirish masalalariga e'tibor qaratgan. Unga ko'ra, logistika markazlarini hududlar bo'yicha tashkil etish va eksportni yagona elektron platforma orqali boshqarish

mahsulotlarning tezkor yetkazib berilishini ta'minlaydi.

Xorijiy tadqiqotlarda esa (masalan, "Porter (1990)"ning klaster nazariyasi) logistika tizimi raqobatbardoshlikni oshirishda hal qiluvchi omil sifatida ko'rsatib o'tilgan. Zhang va Li (2018) tadqiqotlarida Xitoyda agroeksporni rivojlantirishda transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish va "yashil logistika" tizimini joriy etish muhim omillar sifatida tilga olingan.

Ko'pchilik olimlar ta'kidlaganidek, zamonaviy logistika tizimi nafaqat mahsulotlarni tez va sifatli yetkazib berish, balki xarajatlarni kamaytirish, eksport geografiyasini kengaytirish hamda bozor talablari asosida ishlab chiqarishni optimallashtirish imkonini beradi. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlarda logistika tizimini takomillashtirish agrar sektor eksport salohiyatini oshirishning asosiy sharti sifatida qaraladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot O'zbekiston agrar sektorida eksport salohiyatini oshirish va logistika tizimini takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

Tadqiqot ob'ekti va predmeti:

Tadqiqot ob'ekti sifatida O'zbekistonning agrar sektori, uning eksport faoliyati va logistika tizimi tanlandi. Tadqiqot predmeti esa eksport salohiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi logistika infratuzilmasi, tashish tizimi va logistika markazlari faoliyatidir.

Ma'lumot-manbalari:

Tahlillarni amalga oshirishda quyidagi ma'lumot manbalaridan foydalanildi:

- O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi hisobotlari,
- FAO va Jahon banki statistik ma'lumotlari,
- Agrar eksport bo'yicha xalqaro reytinglar,
- Ilmiy maqolalar va monografiyalar (mahalliy va xorijiy).

Tadqiqot usullari:

• **Statistik tahlil:** Eksport hajmlari, asosiy eksport qilinadigan mahsulot turlari va geografiyasi bo'yicha dinamik o'zgarishlar tahlil qilindi.

• **SWOT-tahlil:** O'zbekiston agrar sektorining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari baholandi.

• **Taqqoslash usuli:** O'zbekiston tajribasi Turkiya, Polsha va Xitoy kabi davlatlarning agrar logistika tajribalari bilan solishtirildi.

• **Grafik tahlil:** Ma'lumotlarni vizual ko'rinishda tahlil qilish uchun diagramma va grafiklardan foydalanildi.

Tadqiqot davri va hududi:

Tahlillar 2018–2024-yillar oralig'idagi statistika asosida, O'zbekistonning barcha agrar hududlarini qamrab olgan holda amalga oshirildi.

Tahlil va natijalar

Eksport tarkibi va dinamikasi

O'zbekiston agrar eksportining asosiy ulushini meva-sabzavotlar (yangi va quritilgan), yong'oq mahsulotlari, paxta tolasidan olinadigan qayta ishlangan mahsulotlar, shuningdek, poliz ekinlari tashkil etadi. So'nggi yillarda qiymat va hajm bo'yicha ijobiy o'sish kuzatilmoqda, biroq o'sish sur'ati bozorlarga kirish talablari (sifat, sertifikatlash, qadoqlash) va logistika cheklovlari tufayli potentsialdan pastroq qolmoqda.

Eksport geografiyasi

Yaqin mintaqa (MDH va Markaziy Osiyo) O'zbekiston uchun asosiy bozor bo'lib qolmoqda. Yevropa, Yaqin Sharq va Janubi-Sharqiy Osiyo bozorlariga kirish imkoniyatlari mavjud, ammo **sovuq zanjir, trassa bo'yicha vaqtni boshqarish** va **sertifikatlar (GLOBALG.A.P., HACCP)** talablari to'liq ta'minlanmaganda risklar ortadi.

Logistika zanjiridagi og'riqli nuqtalar

- Sovuq zanjirning uzilishi: Daladan terminalgacha bo'lgan bosqichda harorat nazorati yetarli darajada emasligi saqlanish yo'qotmalariga olib keladi.
- Qadoqlash va markirovka: Xalqaro talablarga mos qadoqlash materiallari va dizaynlar yetishmasligi (yukning shikastlanishi, shelf-life qisqarishi).
- Transport va tranzit vaqti: Avtotransportda chegaralarda navbat va hujjatlashtirish sekinligi; temiryo'l-avia kombinatsiyalari kam qo'llaniladi.
- Axborot shaffofligi: Tovar harakati, bojxona va fitosanitariya jarayonlari bo'yicha onlayn kuzatuv hamda oldindan rejalashtirish vositalari yetarli emas.
- Kadrlar va boshqaruv: Logistika menejmenti, eksport marketingi, supply chain rejalashtirish bo'yicha malaka yetishmovchiligi.

SWOT tahlil (qisqa)

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar
Iqlim va hosildorlik xilma-xilligi	Sovuq zanjir infratuzilmasining yetishmasligi
Davlat dastaklari va klaster modeli	Qadoqlash/markirovka standartlariga to'liq mos emaslik
Mehnat resurslari va moslashuvchan ishlab chiqarish	Transport-logistika xarajatlarining balandligi
Imkoniyatlar	Tahdidlar
Yangi premium bozorlarga kirish (GCC, ASEAN, EU niche)	Raqobatchilar (Turkiya, Marokash, Eron) bilan narx/sifat raqobati
Yevro-standart sertifikatsiya va agrotexnika modernizatsiyasi	Chegara va tranzit siyosatidagi o'zgarishlar
Raqamli logistika va eksport platformalari	Iqlim xavflari: issiq to'lqinlar, suv taqchilligi

Case-nuqtalar (amaliy kuzatuvlar)

- Tomat va uzum kabi serhosil va tez buziluvchi mahsulotlarda pre-cooling va modified atmosphere packaging (MAP) joriy etilganda yo'qotmalar keskin kamayadi, bir birlik narx esa oshadi.
- Yong'oq va quritilgan mevalar uchun agregatsiyalash (kooperatsiya) va sifatga ko'ra saralash eksport narxini barqarorlashtiradi; kichik xo'jaliklar uchun yagona logistika markazi orqali konsolidatsiya muhim.

Logistika samaradorligi uchun KPilar (taklif etiladigan o'lchovlar)

- Sovuq zanjirda harorat buzilishlari ulushi (%)
- Daladan chegaragacha tranzit vaqti (soat/kun) va uning dispersiyasi
- Yo'qotmalar ulushi (%) (massada) – jo'natish va yetib borish o'rtasida

- Qadoqlash shikastlanish ko'rsatkichi (%)
- Sertifikatlangan partiyalar ulushi (%) (GLOBALG.A.P., HACCP, ISO 22000)
- Transport birligiga to'g'ri keladigan xarajat (USD/t·km)

Raqamlashtirish natijalari (pilot kuzatuvlar)

Yo'nalish, harorat va hujjat aylanishini IoT sensorlar, e-CMR, onlayn fitosanitariya ruxsatlari orqali boshqarish kechikishlarni qisqartiradi va yetkazib berishdagi noaniqlikni kamaytiradi. Pilotlarda ko'rinadiki, real-time monitoring kechikishlarning erta aniqlanishiga va yo'qotmalarni pasaytirishga xizmat qiladi.

Qadoqlash va markirovka: Xalqaro talablarga mos qadoqlash materiallari va dizaynlar yetishmasligi (yukning shikastlanishi, shelf-life qisqarishi).

Transport va tranzit vaqti: Avtotransportda chegaralarda navbat va hujjatlashtirish sekinligi; temiryo'l-avia kombinatsiyalari kam qo'llaniladi.

Axborot shaffofligi: Tovar harakati, bojxona va fitosanitariya jarayonlari bo'yicha onlayn kuzatuv hamda oldindan rejalashtirish vositalari yetarli emas.

Kadrlar va boshqaruv: Logistika menejmenti, eksport marketingi, supply chain rejalashtirish bo'yicha malaka yetishmovchiligi.

O'zbekiston agrar sektorida eksport salohiyatini oshirish va logistika tizimini rivojlantirish bo'yicha tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

Xulosa:

Agrar mahsulotlar eksporti so'nggi yillarda ortib bormoqda, biroq eksport hajmi va assortimentida barqarorlik yetarli emas.

Logistika tizimi yetarli darajada rivojlanmagan: sovutkichli omborlar, qayta ishlash korxonalarini va xalqaro transport yo'nalishlarida muammolar mavjud.

Raqamli texnologiyalar (elektron logistika tizimlari, blokcheyn, GPS monitoring) eksport jarayonida keng qo'llanilmayapti, bu esa mahsulotning sifatini nazorat qilishni qiyinlashtiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, agroklastlar, eksport markazlari va logistika hublarini rivojlantirish samaradorlikni oshiradi.

Takliflar:

- **Logistika infratuzilmasini rivojlantirish:** Sovutkichli omborlar, qayta ishlash markazlari va transport parkini zamonaviylashtirish zarur.

- **Agroklastlar tizimini kengaytirish:** Xalqaro standartlarga javob beradigan agroklastlar tashkil etish orqali eksportni ko'paytirish mumkin.

- **Raqamli texnologiyalarni joriy qilish:** Elektron bojxona tizimi, onlayn monitoring va logistika boshqaruvi platformalarini rivojlantirish.

- **Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:** Yevropa, Osiyo va Yaqin Sharq bozorlariga chiqish uchun logistika markazlari bilan hamkorlik qilish.

Eksportni diversifikatsiya qilish: Qishloq xo'jaligi mahsulotlari turini ko'paytirish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlarni ishlab chiqarishni rag'batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. FAO. (2023). Agricultural Statistics of Uzbekistan. Rome: Food and Agriculture Organization. (1), 45-47
2. Jo'raev, S.S. (2021). Agroklastlar tizimining rivojlanishi va logistika samaradorligi. Tashkent: Iqtisodiyot nashriyoti. (2), 33-47
3. Zhang, L., & Li, H. (2018). Green Logistics in Agricultural Export: Evidence from China.

Journal of Transport and Logistics,

4. 12(4), 102–118.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi hisobotlari (State Committee on Statistics, 2024, (4) 5–8
6. Karimov I. A. O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992. – 432 b.
7. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5853-sonli Farmoni “Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. 2020-yil 29-oktabr.
9. FAO. Agricultural export and logistics in Central Asia: Trends and Challenges. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2022. – 78 b.
10. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 1985. – 557 p.
11. Qosimov B., Usmonov R. Agrologistika va eksportni rivojlantirish muammolari. // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali. – 2023. – №4. – B. 15–21.
12. Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. (3), 73–80

INNOVATIVE
ACADEMY